

BAĞIMLILIK TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE KÜRESEL FİNANSAL KURUMLARIN ÜLKE EKONOMİLERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE’NİN MALİ BAĞIMLILIĞI VE 2001 YILI TÜRKİYE’DEKİ EKONOMİK KRİZİ ÖRNEĞİ*

Numan Faruk SABUNCUOĞLU¹

ÖZET

Küreselleşme süreciyle birlikte finansal piyasaların bütünleşmesi, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve uluslararası ekonomik ilişkilerin derinleşmesi, ulusal ekonomilerin küresel sistemle daha güçlü bir etkileşim içerisine girmesine yol açmıştır. Bu durum, ekonomik büyüme açısından önemli fırsatlar sunmakla birlikte, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından finansal bağımlılık ve ekonomik kırılganlık risklerini de artırmıştır. Bu çalışmada, bağımlılık teorisi çerçevesinde küresel finansal kurumların ülke ekonomileri üzerindeki etkileri incelenmekte ve Türkiye’nin mali bağımlılığı 2001 ekonomik krizi örneği üzerinden analiz edilmektedir. Çalışmada öncelikle bağımlılık teorisinin temel varsayımları ele alınarak, gelişmekte olan ülkelerin küresel kapitalist sistem içerisindeki konumu tartışılmıştır. Bu kapsamda, küresel finansal kurumların yalnızca finansman sağlayan yapılar olmadığı, aynı zamanda ekonomik politika süreçlerini yönlendiren ve bağımlılık ilişkilerini yeniden üreten aktörler olduğu ortaya konulmuştur. Ardından Türkiye ekonomisinin dış finansmana dayalı yapısı, dış borçlanma ve yabancı sermaye hareketleri çerçevesinde değerlendirilmiş; bu yapının ekonomik kırılganlıkları artıran yönleri analiz edilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında ise 2001 Türkiye ekonomik krizi, nedenleri, gelişim süreci ve ekonomik-sosyal etkileri bakımından ele alınmıştır. Krizin ortaya çıkışında bankacılık sektöründeki yapısal sorunlar, yüksek kamu borçlanması, kur ve faiz dengesizlikleri ile siyasi istikrarsızlığın belirleyici olduğu tespit edilmiştir. Kriz sonrası dönemde uygulanan IMF programları ise farklı teorik yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilmiş; bu programların kısa vadede ekonomik istikrar sağladığı, ancak uzun vadede finansal bağımlılık ve sosyal maliyetler açısından tartışmalı sonuçlar doğurduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular, Türkiye ekonomisinin küresel finansal sistem içerisinde dış finansmana bağımlı bir yapı sergilediğini ve bu durumun makroekonomik kırılganlıkları artırdığını göstermektedir. Bu bağlamda, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için finansal bağımlılığı azaltmaya yönelik politikaların geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma, küresel finansal kurumların rolünü bağımlılık teorisi perspektifinden ele alarak, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik istikrar ve bağımsızlık tartışmalarına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bağımlılık Teorisi, Küresel Finansal Kurumlar, Finansal Bağımlılık, Türkiye Ekonomisi, 2001 Ekonomik Krizi, IMF Programları, Makroekonomik Kırılganlıklar

¹ ORCID: 0009-0008-3704-6666 Emlak Katılım Bankası A.Ş., numanfs@windowslive.com

* Bu Çalışma, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde Sunulan Aynı İsimli Yüksek Lisans Tezinden Türetilmiştir.

THE IMPACT OF GLOBAL FINANCIAL INSTITUTIONS ON NATIONAL ECONOMIES WITHIN THE FRAMEWORK OF DEPENDENCE THEORY: TURKEY'S FINANCIAL DEPENDENCE AND THE CASE OF THE 2001 ECONOMIC CRISIS IN TURKEY

ABSTRACT

The integration of financial markets, the liberalization of capital movements, and the deepening of international economic relations, along with the process of globalization, have led to a stronger interaction between national economies and the global system. While this presents significant opportunities for economic growth, it has also increased the risks of financial dependence and economic vulnerability, particularly for developing countries. This study examines the effects of global financial institutions on national economies within the framework of dependency theory, and analyzes Turkey's financial dependence through the example of the 2001 economic crisis. The study first addresses the fundamental assumptions of dependency theory and discusses the position of developing countries within the global capitalist system. In this context, it is shown that global financial institutions are not only financing providers but also actors that direct economic policy processes and reproduce dependency relationships. Subsequently, the structure of the Turkish economy, which relies on external financing, is evaluated within the framework of external borrowing and foreign capital movements; the aspects of this structure that increase economic vulnerabilities are analyzed. In the application part of the study, the 2001 Turkish economic crisis is examined in terms of its causes, development process, and economic and social effects. The study determined that structural problems in the banking sector, high public debt, exchange rate and interest rate imbalances, and political instability were decisive factors in the emergence of the crisis. The IMF programs implemented in the post-crisis period were evaluated within the framework of different theoretical approaches; it was concluded that these programs provided economic stability in the short term, but led to controversial results in terms of financial dependence and social costs in the long term. The findings show that the Turkish economy exhibits a structure dependent on external financing within the global financial system, and this situation increases macroeconomic vulnerabilities. In this context, it was concluded that policies aimed at reducing financial dependence should be developed in order to achieve sustainable economic growth. This study aims to contribute to the discussions on economic stability and independence in developing countries by examining the role of global financial institutions from the perspective of dependency theory.

Keywords: Dependency Theory, Global Financial Institutions, Financial Dependency, Turkish Economy, 2001 Economic Crisis, IMF Programs, Macroeconomic Vulnerabilities

GİRİŞ

Küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte uluslararası ekonomik ilişkiler daha karmaşık bir yapıya bürünmüş ve ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılık düzeyi önemli ölçüde artmıştır. Finansal piyasaların bütünleşmesi, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve uluslararası ticaretin genişlemesi, ulusal ekonomilerin küresel sistemle daha güçlü bir şekilde entegre olmasına yol açmıştır. Bu süreç, ekonomik büyüme açısından yeni fırsatlar yaratmakla birlikte, aynı zamanda finansal istikrarsızlık ve kriz risklerini de beraberinde getirmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından küresel finansal sistemle kurulan ilişkiler, ekonomik performansın belirleyici unsurlarından biri haline gelmiştir.

Ekonomik krizler, günümüzde yalnızca ulusal sınırlar içerisinde sınırlı kalan olgular olmaktan çıkmış, küresel ölçekte etkiler yaratan süreçler haline gelmiştir. Bir ülkede ortaya çıkan finansal dalgalanmalar, entegre finansal piyasalar aracılığıyla kısa sürede diğer ülkelere yayılabilmekte ve bu durum ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkların artmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda finansal krizler, yalnızca ekonomik göstergelerle değil, aynı zamanda siyasi ve toplumsal boyutlarıyla birlikte ele alınması gereken çok yönlü bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin küresel ekonomik sistem içerisindeki konumunu açıklamak amacıyla geliştirilen bağımlılık teorisi, bu ülkelerin ekonomik yapılarının dışsal faktörlere bağımlı olduğunu ileri sürmektedir. Bu teoriye göre, küresel kapitalist sistem içerisinde merkez ve çevre ülkeler arasında eşitsiz bir ilişki bulunmaktadır ve bu ilişki, çevre ülkelerin kalkınma süreçlerini sınırlayan yapısal bir bağımlılık yaratmaktadır. Bu bağlamda uluslararası finansal kurumlar, yalnızca ekonomik destek sağlayan aktörler değil, aynı zamanda ekonomik politika süreçlerini yönlendiren ve bu bağımlılık ilişkisini yeniden üreten yapılar olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye ekonomisi, özellikle 1980 sonrası dönemde uygulanan dışa açık politikalar çerçevesinde küresel finansal sistemle daha yoğun bir entegrasyon sürecine girmiştir. Bu süreçte dış borçlanma, yabancı sermaye girişleri ve uluslararası finansal kurumlarla kurulan ilişkiler, ekonomik büyümenin temel unsurları haline gelmiştir. Ancak bu yapı, aynı zamanda ekonominin dış finansmana bağımlılığını artırmış ve küresel finansal dalgalanmalara karşı kırılganlığını yükseltmiştir. Türkiye'nin yaşadığı ekonomik krizler, bu bağımlılık ilişkisinin somut sonuçlarını ortaya koymasından önemli örnekler sunmaktadır.

2001 Türkiye ekonomik krizi, finansal bağımlılık ve makroekonomik kırılganlıkların en belirgin şekilde ortaya çıktığı dönemlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Bu kriz, yalnızca ekonomik dengesizliklerin değil, aynı zamanda siyasi belirsizliklerin ve finansal sistemdeki yapısal sorunların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kriz sürecinde yaşanan döviz kuru dalgalanmaları, faiz oranlarındaki aşırı artış ve finansal piyasalarda güven kaybı, ekonomik daralmanın derinleşmesine neden olmuştur. Bu bağlamda 2001 krizi, küresel finansal sistem ile ulusal ekonomi arasındaki ilişkinin ve bu ilişkinin yarattığı kırılganlıkların anlaşılması açısından önemli bir vaka niteliği taşımaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, bağımlılık teorisi çerçevesinde küresel finansal kurumların ülke ekonomileri üzerindeki etkilerini incelemek ve Türkiye'nin mali bağımlılığını 2001 ekonomik krizi örneği üzerinden analiz etmektir. Bu doğrultuda çalışmada, öncelikle bağımlılık teorisinin temel varsayımları ve küresel finansal yapının işleyişi ele alınmakta; ardından Türkiye'nin dış finansmana dayalı ekonomik yapısı ve bu yapının yarattığı kırılganlıklar incelenmektedir. Son olarak ise 2001 ekonomik krizinin nedenleri, gelişim süreci ve sonuçları ile uluslararası finansal kurumların bu süreçteki rolü farklı teorik yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Çalışma, teorik ve betimleyici bir analiz yöntemi benimsemekte olup, ekonomik krizlerin nedenlerini ve sonuçlarını bütüncül bir perspektiften ele almayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, finansal bağımlılık kavramı ile makroekonomik kırılganlıklar arasındaki ilişki ortaya konulmakta ve küresel finansal kurumların bu süreçteki rolü tartışılmaktadır. Böylece çalışma hem teorik literatüre katkı sağlamayı hem de Türkiye örneği üzerinden somut bir analiz sunmayı hedeflemektedir.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE VE KÜRESEL FİNANSAL YAPI

1.1. Bağımlılık Teorisi

Bağımlılık teorisi, özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapılarını ve bu yapıların küresel kapitalist sistem içerisindeki konumlarını açıklamaya yönelik geliştirilen kuramsal yaklaşımlardan biridir. Bu teori, dünya ekonomisinin merkez ve çevre ülkeler arasında hiyerarşik bir yapı sergilediğini ve bu yapının çevre ülkelerin kalkınma süreçlerini sınırlandıran bir bağımlılık ilişkisi yarattığını ileri sürmektedir. Buna göre, gelişmekte olan ülkeler ekonomik, siyasi ve finansal açıdan gelişmiş ülkelere bağımlı hale gelmekte; bu

bağımlılık, söz konusu ülkelerin kendi iç dinamikleriyle sürdürülebilir bir kalkınma gerçekleştirmesini zorlaştırmaktadır (Frank, 1967; Dos Santos, 1970).

Bağımlılık teorisinin temel varsayımlarından biri, gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya kaldığı ekonomik sorunların yalnızca içsel yapısal eksikliklerle açıklanamayacağıdır. Aksine bu sorunlar, küresel ekonomik sistemin işleyiş biçimiyle yakından ilişkilidir. Küresel kapitalist sistem içerisinde merkez ülkeler, yüksek katma değerli üretim yapıları ve teknolojik üstünlükleri sayesinde ekonomik avantaj elde ederken, çevre ülkeler daha çok düşük katma değerli hammaddelere dayalı üretim yapıları ile bu sisteme entegre olmaktadır. Bu durum, çevre ülkelerin dış ticaret yapılarında sürekli bir dengesizlik yaratmakta ve bu ülkeleri dış finansman kaynaklarına bağımlı hale getirmektedir (Karaş, 2017).

Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkeler genellikle hammaddeleri düşük fiyatlarla ihraç ederken, sanayi ürünlerini daha yüksek maliyetlerle ithal etmek zorunda kalmaktadır. Bu eşitsiz değişim mekanizması, söz konusu ülkelerin cari açık sorununu kronik hale getirmekte ve dış borçlanma ihtiyacını artırmaktadır. Dış borçlanma ise yalnızca ekonomik bir araç olmaktan öte, bu ülkelerin politika alanlarını daraltan bir unsur haline gelmektedir. Çünkü dış finansman sağlayan aktörler, kredi koşulları ve politika önerileri aracılığıyla bu ülkelerin ekonomik karar alma süreçleri üzerinde etkili olabilmektedir. Bağımlılık teorisi çerçevesinde, uluslararası finansal kurumların rolü de kritik bir öneme sahiptir. Bu kurumlar, gelişmekte olan ülkelere finansman sağlarken aynı zamanda belirli politika koşulları dayatmakta ve bu durum ülkelerin ekonomik egemenliklerini sınırlandırabilmektedir. Özellikle yapısal uyum programları ve mali disiplin politikaları, kısa vadede ekonomik istikrar sağlamayı amaçlasa da uzun vadede ekonomik bağımlılık ilişkilerinin derinleşmesine yol açabilmektedir (Dos Santos, 1970).

Bağımlılık teorisi literatürü, bu ilişkileri yalnızca ekonomik düzeyde değil, aynı zamanda politik ve toplumsal boyutlarıyla da ele almaktadır. Buna göre, bağımlılık ilişkileri yalnızca üretim ve ticaret yapıları üzerinden değil, aynı zamanda sınıfsal yapılar ve devlet politikaları aracılığıyla da yeniden üretilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki egemen sınıflar, küresel sermaye ile kurdukları ilişkiler aracılığıyla bu bağımlılık yapısını pekiştirebilmekte ve bu durum, ekonomik politikaların ulusal çıkarlar yerine küresel sermaye hareketlerine göre şekillenmesine neden olabilmektedir. Bağımlılık teorisinin önemli bir diğer boyutu ise kalkınma stratejilerine ilişkin sunduğu alternatif yaklaşımlardır. Bu teoriye göre,

gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınma sağlayabilmeleri için dışa bağımlı ekonomik yapılardan uzaklaşmaları ve iç kaynaklara dayalı bir kalkınma modeli benimsemeleri gerekmektedir. Bu kapsamda ithal ikameci sanayileşme politikaları, yerli üretimin teşvik edilmesi ve sermaye hareketlerinin denetlenmesi gibi stratejiler ön plana çıkmaktadır. Bu tür politikalar, dış şoklara karşı ekonomik dayanıklılığı artırmayı ve finansal bağımlılığı azaltmayı hedeflemektedir (Karaş, 2017).

1.2. Küresel Finansal Kurumların Rolü ve İşlevleri

Küresel finansal kurumlar, uluslararası ekonomik sistemin işleyişinde merkezi bir konuma sahip olup, özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik politikalarının şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve benzeri kuruluşlar, küresel finansal istikrarın sağlanması, ekonomik krizlerin yönetilmesi ve kalkınma süreçlerinin desteklenmesi gibi amaçlarla faaliyet göstermektedir. Bu kurumlar, yalnızca finansman sağlayan yapılar olarak değil, aynı zamanda politika belirleyici ve yönlendirici aktörler olarak da öne çıkmaktadır. Küresel finansal kurumların temel işlevlerinden biri, ekonomik krizlerle karşı karşıya kalan ülkelere finansal destek sağlamaktır. Bu destekler genellikle kredi programları aracılığıyla sunulmakta ve söz konusu krediler belirli koşullara bağlı olarak verilmektedir. Bu koşullar çoğu zaman mali disiplinin sağlanması, kamu harcamalarının azaltılması, para politikasının sıkılaştırılması ve yapısal reformların uygulanması gibi unsurları içermektedir. Bu durum, kriz yaşayan ülkeler açısından kısa vadede finansal istikrar sağlama potansiyeli taşımakla birlikte, uzun vadede ekonomik politika alanının daralmasına yol açabilmektedir (Zabcı, 2002).

Küresel finansal kurumların bir diğer önemli işlevi, uluslararası ekonomik koordinasyonun sağlanmasına katkıda bulunmaktır. Bu kurumlar, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin düzenlenmesi, ticaretin teşvik edilmesi ve finansal piyasaların istikrarının korunması amacıyla çeşitli platformlar oluşturmakta ve bu süreçte politika önerileri geliştirmektedir. Bu bağlamda, küresel finansal sistemin işleyişine yönelik normların belirlenmesi ve uygulanması konusunda önemli bir rol üstlenmektedirler.

Bu kurumlar aynı zamanda kalkınma süreçlerini desteklemeye yönelik faaliyetlerde de bulunmaktadır. Özellikle Dünya Bankası, altyapı yatırımları, eğitim ve sağlık projeleri gibi alanlarda finansman sağlayarak gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra, teknik destek ve danışmanlık hizmetleri

aracılığıyla bu ülkelerin kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesine yardımcı olunmaktadır. Bu tür destekler, ekonomik büyümeyi teşvik edici bir rol oynayabilmekle birlikte, sağlanan finansmanın kullanımına ilişkin koşullar ve yönlendirmeler, ülkelerin kalkınma stratejilerini belirli ölçüde dışa bağımlı hale getirebilmektedir. Küresel finansal kurumların işlevleri yalnızca finansman sağlamakla sınırlı değildir; aynı zamanda para ve kredi politikalarının şekillenmesinde de etkili olmaktadır. Bu kurumlar, özellikle kriz dönemlerinde ülkelerin uygulayacağı ekonomik politikalar üzerinde belirleyici olabilmekte ve bu durum, ekonomik egemenlik tartışmalarını beraberinde getirmektedir. Sağlanan kredilerin geri ödeme koşulları, faiz oranları ve politika şartları gibi unsurlar, borç alan ülkelerin ekonomik karar alma süreçleri üzerinde doğrudan etkili olabilmektedir (Karakaş ve Adak, 2013).

Küresel finansal kurumların sunduğu finansman ve politika önerileri, gelişmekte olan ülkeler açısından hem fırsatlar hem de riskler barındırmaktadır. Bir yandan bu kurumlar, finansal kaynaklara erişimi kolaylaştırarak ekonomik büyümeyi destekleyebilirken, diğer yandan uygulanan politikalar yerel ekonomik ve sosyal koşullarla uyumsuzluk gösterebilmekte ve toplumsal maliyetler doğurabilmektedir. Özellikle kamu harcamalarının kısıtlanması ve sosyal politikaların daraltılması gibi uygulamalar, kısa vadede mali disiplin sağlasa da uzun vadede gelir dağılımı eşitsizliklerini artırabilmektedir (Stiglitz, 2002).

Bu çerçevede, küresel finansal kurumların rolü, yalnızca ekonomik değil aynı zamanda politik ve toplumsal boyutlarıyla da değerlendirilmelidir. Bu kurumlar, küresel ekonomik sistemin işleyişinde belirleyici bir konuma sahip olmakla birlikte, sundukları politika çerçeveleri aracılığıyla ülkelerin kalkınma stratejilerini yönlendirebilmekte ve bu durum, bağımlılık ilişkilerinin yeniden üretilmesine katkıda bulunabilmektedir.

1.3. Finansal Bağımlılık Kavramı ve Gelişmekte Olan Ülkeler

Finansal bağımlılık kavramı, küresel ekonomik sistem içerisinde gelişmekte olan ülkelerin dış finansman kaynaklarına olan yapısal bağımlılığını ifade eden temel bir analitik çerçeve sunmaktadır. Bu bağımlılık, yalnızca dış borçlanma ile sınırlı olmayıp, aynı zamanda uluslararası sermaye hareketleri, yabancı yatırımlar ve küresel finansal kurumlarla kurulan ilişkiler aracılığıyla şekillenmektedir. Bu bağlamda finansal bağımlılık, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik politikalarının dışsal aktörler tarafından doğrudan ya da dolaylı biçimde etkilenmesi anlamına gelmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde finansal bağımlılığın temelinde, kronik cari açıklar, yetersiz

iç tasarruflar ve dış finansmana dayalı büyüme modelleri yer almaktadır. Bu ülkeler, ekonomik büyümeyi sürdürebilmek için uluslararası piyasalardan borçlanmakta veya yabancı sermaye girişlerine ihtiyaç duymaktadır. Bu durum, kısa vadede ekonomik büyümeyi destekleyici bir rol oynasa da uzun vadede finansal kırılganlıkları artıran bir yapı ortaya çıkarmaktadır. Dış finansmana olan bu bağımlılık, küresel piyasalarda yaşanan dalgalanmalara karşı ekonomileri daha hassas hale getirmekte ve kriz riskini artırmaktadır (Yıldırım, 2017).

Finansal bağımlılığın önemli bir boyutu, uluslararası finansal kurumlarla kurulan ilişkilerde ortaya çıkmaktadır. Bu kurumlar, genellikle gelişmekte olan ülkelere kredi sağlarken belirli ekonomik politika koşulları dayatmaktadır. Bu koşullar arasında mali disiplinin sağlanması, kamu harcamalarının sınırlandırılması, özelleştirme politikalarının uygulanması ve finansal piyasaların serbestleştirilmesi gibi unsurlar yer almaktadır. Bu tür politikalar, kısa vadede makroekonomik istikrarı sağlamayı hedeflese de uzun vadede ülkelerin ekonomik politika alanını daraltarak bağımlılık ilişkilerini derinleştirebilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin finansal bağımlılığı, yalnızca dış borçlanma süreçleriyle değil, aynı zamanda yabancı sermaye hareketleri aracılığıyla da pekişmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımları, bu ülkelerin finansal piyasalarına önemli ölçüde likidite sağlamak ve ekonomik büyümeyi destekleyebilmektedir. Ancak bu yatırımların büyük ölçüde kısa vadeli ve spekülatif nitelikte olması, ani sermaye çıkışları riskini beraberinde getirmektedir. Bu durum, döviz kuru dalgalanmalarına, faiz oranlarında artışlara ve finansal istikrarsızlıklara yol açabilmektedir (Rodrik, 1998).

2. TÜRKİYE’DE MALİ BAĞIMLILIK VE FİNANSAL KIRILGANLIKLAR

2.1. Türkiye’nin Dış Borçlanma Yapısı ve Finansman Profili

Türkiye ekonomisinin küresel finansal sistem içerisindeki konumu incelendiğinde, dış finansmana dayalı bir büyüme modelinin belirleyici olduğu görülmektedir. Bu model çerçevesinde dış borçlanma, ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliği açısından önemli bir finansman aracı haline gelmiştir. Ancak dış borçlanmanın yapısı, kaynakları ve kullanım biçimi, ekonomik kırılganlıkların anlaşılması açısından kritik bir öneme sahiptir.

Türkiye’nin dış borçlanma profili, tarihsel süreç içerisinde önemli değişimler

göstermiştir. Özellikle 1980 sonrası dönemde uygulanan dışa açık ekonomik politikalarla birlikte, dış finansman kaynaklarına erişim kolaylaşmış ve borçlanma ekonomik büyümenin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu süreçte dış borçlanma yalnızca kamu kesimi ile sınırlı kalmamış, özel sektörün de önemli ölçüde dış finansman kaynaklarına yöneldiği bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu durum, dış borç stokunun artmasına ve ekonomik yapının dış finansmana daha bağımlı hale gelmesine neden olmuştur (Egeli, 1992).

Dış borçlanma faaliyetleri, ekonomik koşullar, finansal piyasalara erişim imkânları ve uluslararası yatırımcıların risk algısı gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak şekillenmektedir. Türkiye açısından değerlendirildiğinde, dış borçlanma genellikle uluslararası finansal kuruluşlardan sağlanan krediler, diğer ülkelerden alınan borçlar, uluslararası tahvil ihraçları ve doğrudan yabancı yatırımlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu kaynakların çeşitliliği, finansman olanaklarını artırmakla birlikte, farklı risk unsurlarını da beraberinde getirmektedir.

Dış borçlanma yapısının önemli bir özelliği, borçların vade yapısı ve maliyetidir. Kısa vadeli borçların yüksek olması, ekonominin likidite riskine karşı daha hassas hale gelmesine neden olmaktadır. Aynı şekilde, döviz cinsinden borçlanmanın yaygın olması, döviz kuru dalgalanmalarının borç yükü üzerindeki etkisini artırmaktadır. Döviz kurlarındaki artış, borçların yerel para cinsinden değerini yükselterek kamu ve özel sektörün mali yükünü ağırlaştırabilmektedir. Bu durum, özellikle finansal dalgalanmaların yoğunlaştığı dönemlerde ekonomik istikrarı tehdit eden önemli bir unsur haline gelmektedir.

Türkiye'nin dış borçlanma yapısında dikkat çeken bir diğer unsur, borçlanma maliyetlerinin uluslararası piyasalardaki gelişmelere duyarlı olmasıdır. Faiz oranlarındaki artışlar ve küresel likidite koşullarındaki daralma, borçlanma maliyetlerini yükselterek ekonomik dengeleri olumsuz etkileyebilmektedir. Bu bağlamda, küresel finansal piyasalarda yaşanan dalgalanmalar, Türkiye gibi dış finansmana bağımlı ekonomiler açısından doğrudan risk unsuru oluşturmaktadır (Takım, 2012).

Dış borçlanmanın sürdürülebilirliği, ekonomik istikrar açısından temel belirleyicilerden biridir. Borçların geri ödeme kapasitesi, ekonomik büyüme oranları, ihracat performansı ve döviz gelirleri ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, dış borçlanmanın yönetimi yalnızca borç miktarının kontrolü ile sınırlı olmayıp, aynı zamanda risk yönetimi stratejilerini de içermektedir. Etkin bir borç yönetimi, vade yapısının dengelenmesi, borçlanma maliyetlerinin kontrol altına alınması ve döviz riskinin azaltılması gibi unsurları

kapsamaktadır.

Türkiye’de dış borçlanmanın ekonomik yapı üzerindeki etkileri yalnızca finansal göstergelerle sınırlı değildir. Aynı zamanda ekonomik politika tercihlerini de etkileyen bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Dış finansmana bağımlı bir yapı, ekonomik karar alma süreçlerinde uluslararası finansal aktörlerin etkisini artırmakta ve bu durum, ekonomik egemenlik tartışmalarını gündeme getirmektedir. Özellikle uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının değerlendirmeleri ve yatırımcı güveni, ekonomik politikaların şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Dış borçlanma ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki de dikkatle değerlendirilmesi gereken bir konudur. Dış finansman, kısa vadede yatırımların artmasına ve ekonomik büyümenin hızlanmasına katkı sağlayabilmektedir. Ancak bu büyümenin sürdürülebilirliği, borçların üretken alanlarda kullanılıp kullanılmadığı ile doğrudan ilişkilidir. Üretken yatırımlar yerine tüketim ağırlıklı alanlara yönelen borçlanma, uzun vadede ekonomik dengesizlikleri artırarak finansal kırılganlıkları derinleştirebilmektedir (Uysal ve ark., 2009).

2.2. Yabancı Sermaye Hareketleri ve Ekonomik Etkileri

Türkiye ekonomisinde yabancı sermaye hareketleri, özellikle dış finansmana dayalı büyüme modelinin temel bileşenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımları aracılığıyla gerçekleşen bu sermaye akımları, ekonomik büyüme, finansal piyasa derinliği ve yatırım hacmi üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Ancak bu etkiler yalnızca olumlu sonuçlarla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda ekonomik kırılganlıkların artmasına da zemin hazırlamaktadır. Yabancı sermaye girişleri, gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir finansman kaynağı oluşturmaktadır. Bu yatırımlar, üretim kapasitesinin artırılması, istihdam olanaklarının genişletilmesi ve teknoloji transferinin sağlanması gibi olumlu katkılar sunabilmektedir. Türkiye örneğinde, doğrudan yabancı yatırımların sanayi, enerji, finans ve hizmet sektörleri gibi farklı alanlara yöneldiği görülmektedir. Bu durum, ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesine ve üretim yapısının gelişmesine katkı sağlayabilmektedir (Çinko, 2009).

Bununla birlikte, yabancı sermaye hareketlerinin niteliği, ekonomik etkilerin yönünü belirleyen temel unsurlardan biridir. Doğrudan yabancı yatırımlar genellikle uzun vadeli ve üretim odaklı bir yapıya sahipken, portföy yatırımları daha kısa vadeli ve spekülatif özellikler taşıyabilmektedir. Özellikle kısa vadeli sermaye hareketleri, finansal piyasalar üzerinde hızlı

ve ani etkiler yaratabilmekte ve bu durum ekonomik istikrar açısından önemli riskler doğurabilmektedir (Calvo, 1998).

Türkiye’de yabancı sermaye hareketlerinin ekonomik etkileri incelendiğinde, bu hareketlerin finansal piyasalar üzerindeki belirleyici rolü dikkat çekmektedir. Yabancı yatırımcıların hisse senetleri ve tahviller gibi finansal varlıklara yönelmesi, piyasalarda likidite artışı sağlayarak finansal derinliği artırabilmektedir. Bu durum, sermaye piyasalarının gelişmesine katkı sağlamakla birlikte, aynı zamanda bu piyasaların dış şoklara karşı daha hassas hale gelmesine de neden olmaktadır. Yabancı sermaye girişlerinin yoğun olduğu dönemlerde finansal piyasalarda büyüme gözlemlenirken, sermaye çıkışlarının yaşandığı dönemlerde ciddi dalgalanmalar ortaya çıkabilmektedir.

Yabancı sermaye hareketlerinin ekonomik etkileri, yalnızca finansal piyasalarla sınırlı kalmamaktadır. Bu hareketler aynı zamanda döviz kurları, faiz oranları ve makroekonomik dengeler üzerinde de belirleyici olmaktadır. Yabancı sermaye girişlerinin artması, döviz arzını artırarak yerel para biriminin değer kazanmasına yol açabilmekte; bu durum ithalatı teşvik ederken ihracatın rekabet gücünü zayıflatabilmektedir. Buna karşılık, sermaye çıkışlarının yaşandığı dönemlerde döviz talebinin artması, yerel para biriminin değer kaybetmesine ve enflasyonist baskıların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Türkiye’de yabancı sermaye hareketlerinin önemli belirleyicilerinden biri, ekonomik ve siyasi istikrar düzeyidir. Yatırımcılar, yatırım kararlarını verirken ülkenin makroekonomik göstergelerini, politik istikrarını ve hukuki altyapısını dikkate almaktadır. Siyasi belirsizlikler, ekonomik krizler ve güven ortamının zayıflaması, yabancı yatırımcıların risk algısını artırarak sermaye çıkışlarına yol açabilmektedir. Bu durum, ekonomik dalgalanmaların şiddetlenmesine ve finansal istikrarsızlık riskinin artmasına neden olmaktadır (Demir, 2007).

Yabancı sermaye hareketlerinin bir diğer önemli boyutu, ekonomik bağımlılık ilişkileriyle olan bağlantısıdır. Dış finansmana dayalı bir büyüme modeli içerisinde yabancı sermaye, ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliği açısından kritik bir rol oynamaktadır. Ancak bu durum, ekonominin dış kaynaklara bağımlı hale gelmesine ve küresel finansal koşullardaki değişimlere karşı daha hassas bir yapı oluşmasına yol açmaktadır. Özellikle kısa vadeli sermaye hareketlerine dayalı büyüme modelleri, ani sermaye çıkışları karşısında ciddi ekonomik krizlere neden olabilmektedir. Yabancı sermaye girişlerinin ekonomik politikalar üzerindeki etkisi de dikkat çekicidir. Yatırımcı güvenini koruma amacıyla uygulanan

politikalar, çoğu zaman mali disiplinin ön planda tutulmasını ve finansal piyasaların serbestleştirilmesini gerektirmektedir. Bu durum, ekonomik politika tercihlerini dışsal faktörlere bağımlı hale getirebilmekte ve ulusal kalkınma stratejilerinin sınırlanmasına yol açabilmektedir. Bu bağlamda, yabancı sermaye hareketleri yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda politik bir etki alanı da oluşturmaktadır (Cengiz ve Karacan, 2015).

3. 2001 TÜRKİYE EKONOMİK KRİZİ VE ULUSLARARASI FİNANSAL KURUMLAR

3.1. 2001 Krizinin Nedenleri ve Gelişim Süreci

2001 Türkiye ekonomik krizi, ülkenin yakın ekonomik tarihinde derin etkiler bırakan ve yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve toplumsal sonuçlar doğuran çok boyutlu bir kriz olarak öne çıkmaktadır. Bu kriz, bir anda ortaya çıkan bir gelişmeden ziyade, uzun yıllar boyunca biriken yapısal sorunların ve kırılganlıkların bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Krizin ortaya çıkış süreci incelendiğinde, makroekonomik dengesizlikler, bankacılık sektöründeki yapısal zayıflıklar, yüksek enflasyon, kamu borçlanma gereksinimi ve siyasi istikrarsızlık gibi faktörlerin birlikte etkili olduğu görülmektedir (Doğru, 2015).

Türkiye ekonomisinde 1990'lı yıllar boyunca süregelen yüksek enflasyon, bütçe açıkları ve kamu borçlanmasına dayalı finansman yapısı, ekonomik istikrarı zayıflatan temel unsurlar arasında yer almıştır. Kamu kesiminin yüksek borçlanma gereksinimi, faiz oranlarının artmasına ve finansal piyasalarda dengesizliklerin oluşmasına neden olmuştur. Bu durum, bankacılık sektörünün kamu borçlanma araçlarına aşırı bağımlı hale gelmesine yol açmış ve finansal sistemin kırılganlığını artırmıştır (Emsen, 2003).

Krizin gelişim sürecinde bankacılık sektöründeki yapısal sorunlar belirleyici bir rol oynamıştır. Bankaların kısa vadeli fonlarla uzun vadeli yatırımları finanse etmesi, aktif-pasif uyumsuzluklarının artmasına neden olmuş ve bu durum finansal sistemin şoklara karşı dayanıklılığını azaltmıştır. Ayrıca, bankaların döviz cinsinden borçlanmaya yönelmesi, kur riskini artırarak finansal kırılganlıkları derinleştirmiştir. Bankacılık sektöründe etkin denetim mekanizmalarının yetersiz olması ve risk yönetimi uygulamalarındaki eksiklikler de krizin ortaya çıkmasında önemli bir etken olmuştur.

2000 yılı Kasım ayında yaşanan ilk finansal dalgalanma, krizin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde döviz kuru üzerinde baskı artmış, faiz oranlarında yükseliş gözlemlenmiş ve Merkez Bankası rezervlerinde önemli kayıplar yaşanmıştır. Söz konusu gelişmeler, finansal piyasalarda güven kaybına yol açarak krizin derinleşmesine zemin hazırlamıştır. Bu süreçte uygulanan ekonomik programlar, döviz kurunu sabit tutmaya yönelik politikalar içermekteydi; ancak bu politikalar, artan spekülasyon baskıları karşısında sürdürülebilir olmamıştır.

2001 yılının Şubat ayında yaşanan siyasi gerilim, krizin ikinci ve daha derin aşamasını tetiklemiştir. Siyasi belirsizlik ortamı, finansal piyasalarda paniğe yol açmış ve dövizle yönelik yoğun bir talep oluşmasına neden olmuştur. Bu süreçte faiz oranları olağanüstü seviyelere yükselmiş ve kısa sürede ciddi bir likidite krizi ortaya çıkmıştır. Gecelik faiz oranlarının aşırı yükselmesi, finansal sistemdeki kırılganlıkların ne denli derin olduğunu açıkça göstermiştir. Krizin en önemli sonuçlarından biri, döviz kurunun serbest bırakılması olmuştur. Sabit kur rejiminin sürdürülememesi sonucunda, Türk lirası hızla değer kaybetmiş ve kısa sürede önemli bir kur artışı yaşanmıştır. Bu gelişme, döviz cinsinden borçların maliyetini artırarak hem kamu hem de özel sektör üzerinde ciddi bir yük oluşturmuştur. Aynı zamanda, kur artışı enflasyonist baskıları artırarak ekonomik istikrarsızlığı derinleştirmiştir (Korkmazer, 2018).

2001 krizinin ortaya çıkışında yalnızca içsel faktörler değil, aynı zamanda küresel ekonomik koşullar da etkili olmuştur. Küresel finansal piyasalarda yaşanan belirsizlikler ve gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye hareketlerindeki dalgalanmalar, Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle kısa vadeli sermaye hareketlerine dayalı finansman yapısı, bu tür dış şoklara karşı ekonomiyi daha savunmasız hale getirmiştir (Mishkin, 1999).

Krizin gelişim süreci, finansal krizlerin aşamalı yapısını da ortaya koymaktadır. İlk aşamada finansal liberalizasyon ve kredi genişlemesi ile oluşan kırılganlıklar, ikinci aşamada varlık fiyatlarındaki balonların patlamasıyla kendini göstermiş ve üçüncü aşamada ise borçların geri ödenememesiyle finansal sistemde çöküş yaşanmıştır. Bu süreç, krizlerin yalnızca ani gelişmeler değil, belirli bir birikim sürecinin sonucu olduğunu göstermektedir.

2001 krizi, ekonomik göstergelerin yanı sıra güven unsurunun finansal sistem açısından ne kadar önemli olduğunu da ortaya koymuştur. Finansal piyasalarda güvenin azalması, yatırımcıların risk algısını artırarak sermaye çıkışlarına yol açmış ve bu durum krizin derinleşmesine neden olmuştur. Güven kaybı, yalnızca finansal piyasalarda değil, aynı zamanda ekonomik aktörlerin beklentilerinde de olumsuz etkiler yaratmış ve ekonomik daralmayı hızlandırmıştır (Doğru, 2015).

3.2. Krizin Ekonomik ve Sosyal Etkileri

2001 Türkiye ekonomik krizi, yalnızca finansal sistemle sınırlı kalmayan, aynı zamanda makroekonomik göstergeler, reel sektör ve toplumsal yapı üzerinde derin etkiler yaratan kapsamlı bir kriz olarak değerlendirilmelidir. Krizin etkileri incelendiğinde, ekonomik

daralma, yüksek enflasyon, artan işsizlik ve gelir dağılımında bozulma gibi sonuçların öne çıktığı görülmektedir. Kriz sürecinde ekonomik büyüme ciddi biçimde olumsuz etkilenmiş ve ekonomi daralma sürecine girmiştir. Finansal piyasalarda yaşanan dalgalanmalar, yatırım kararlarının ertelenmesine ve üretim faaliyetlerinin azalmasına neden olmuştur. Bu durum, ekonomik aktivitenin genelinde bir küçülmeye yol açarak gayri safi yurtiçi hasıla üzerinde belirgin bir düşüş yaratmıştır. Ekonomik daralma, yalnızca kısa vadeli bir sorun olarak kalmamış, aynı zamanda orta vadede büyüme dinamiklerini de zayıflatmıştır (Yığıtoğlu, 2005).

Krizin en belirgin etkilerinden biri enflasyon oranlarında yaşanan artıştır. Döviz kurundaki hızlı yükseliş, ithalat maliyetlerini artırarak maliyet enflasyonuna yol açmıştır. Aynı zamanda finansal piyasalarda yaşanan belirsizlikler ve üretim maliyetlerindeki artış, fiyatlar genel seviyesinin yükselmesine neden olmuştur. Enflasyonun artması, hane halkının satın alma gücünü azaltarak yaşam standartlarının düşmesine yol açmıştır.

İstihdam üzerindeki etkiler de krizin sosyal boyutunu ortaya koymaktadır. Ekonomik daralma ve üretimdeki azalma, birçok işletmenin faaliyetlerini durdurmasına veya küçülmesine neden olmuş; bu durum işsizlik oranlarının artmasına yol açmıştır. Özellikle sanayi ve hizmet sektörlerinde yaşanan istihdam kayıpları, geniş toplum kesimlerini doğrudan etkilemiştir. İşsizlikteki artış, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal sorunların da derinleşmesine neden olmuştur. Gelir dağılımı üzerindeki etkiler, krizin toplumsal sonuçlarını daha da belirgin hale getirmiştir. Ekonomik daralma ve işsizlik, özellikle düşük gelirli kesimlerin daha fazla etkilenmesine yol açmış ve gelir eşitsizliğini artırmıştır. Kriz dönemlerinde ekonomik yükün toplumun farklı kesimleri arasında eşit dağılmaması, sosyal adalet sorunlarını gündeme getirmiştir. Bu durum, toplumsal huzursuzlukların artmasına ve sosyal gerilimlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Altaşlı ve Işık, 2017).

Krizin reel sektör üzerindeki etkileri de oldukça dikkat çekicidir. Yüksek faiz oranları ve finansmana erişimde yaşanan zorluklar, işletmelerin yatırım ve üretim kararlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Borçlanma maliyetlerinin artması, işletmelerin finansal yapılarını zayıflatmış ve birçok firmanın iflas riski ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Bu durum, ekonomik daralmanın daha da derinleşmesine katkı sağlamıştır.

Kriz aynı zamanda dış ticaret dengesi üzerinde de etkili olmuştur. Döviz kurundaki artış, ithalat maliyetlerini yükseltirken ihracatın rekabet gücünü belirli ölçüde artırmıştır.

Ancak genel ekonomik daralma ve üretim kapasitesindeki düşüş, dış ticaretin olumlu etkilerinin sınırlı kalmasına neden olmuştur. Bu süreçte dış ticaret dengesi üzerindeki etkiler karmaşık bir yapı sergilemiştir.

2001 krizi, ekonomik etkilerinin yanı sıra siyasi ve kurumsal sonuçlar da doğurmuştur. Kriz sürecinde yaşanan ekonomik sorunlar, siyasi istikrarsızlığı artırmış ve mevcut yönetim anlayışına olan güvenin azalmasına yol açmıştır. Bu durum, siyasi yapıda önemli değişimlerin yaşanmasına zemin hazırlamış ve ekonomik reformların hızlandırılmasını zorunlu hale getirmiştir (Doğru, 2015).

Krizin ardından uygulanan reform politikaları, özellikle bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasına ve mali disiplinin sağlanmasına yönelik olmuştur. Bu reformlar, finansal sistemin güçlendirilmesine katkı sağlamış ve kriz sonrası dönemde ekonomik istikrarın yeniden tesis edilmesine yardımcı olmuştur. Ancak bu süreçte uygulanan politikaların sosyal maliyetleri de göz ardı edilemeyecek düzeydedir.

3.3. IMF Programları ve Politika Tartışmaları

2001 Türkiye ekonomik krizinin ardından uygulamaya konulan politikalar içerisinde Uluslararası Para Fonu (IMF) ile yürütülen programlar merkezi bir yer tutmaktadır. Kriz sürecinde sağlanan finansal destekler ve bu desteklere bağlı olarak uygulanan yapısal reformlar, Türkiye ekonomisinin yeniden yapılandırılmasında belirleyici olmuştur. Ancak bu süreç, yalnızca ekonomik sonuçlarıyla değil, aynı zamanda farklı teorik yaklaşımlar çerçevesinde yapılan tartışmalarla da dikkat çekmektedir. IMF programlarının temel amacı, kriz yaşayan ekonomilerde makroekonomik istikrarın sağlanması ve finansal sistemin yeniden yapılandırılmasıdır. Türkiye örneğinde de bu programlar, mali disiplinin güçlendirilmesi, enflasyonun kontrol altına alınması ve bankacılık sektörünün yeniden düzenlenmesi gibi hedefler doğrultusunda uygulanmıştır. Bu kapsamda kamu maliyesine yönelik sıkı politikalar benimsenmiş, para politikası araçları yeniden yapılandırılmış ve finansal sistemde denetim mekanizmaları güçlendirilmiştir (Koldanca, 2009).

IMF programlarının kısa vadede sağladığı en önemli katkılardan biri, finansal piyasalarda güvenin yeniden tesis edilmesi olmuştur. Sağlanan dış finansman ve uygulanan istikrar politikaları, ekonomik belirsizliklerin azaltılmasına ve yatırımcı güveninin kısmen yeniden kazanılmasına katkı sağlamıştır. Bu durum, kriz sonrası dönemde ekonomik toparlanma sürecinin başlamasında etkili olmuştur. Bununla birlikte, IMF programları farklı

teorik perspektifler çerçevesinde çeşitli eleştirilere de konu olmuştur. Eleştirel yaklaşımlar, bu programların gelişmekte olan ülkelerde ekonomik bağımlılığı artırdığı ve sosyal maliyetler yarattığı görüşünü savunmaktadır. Bu perspektife göre, uygulanan sıkı mali politikalar ve yapısal reformlar, kısa vadede ekonomik istikrar sağlasa da uzun vadede gelir dağılımı eşitsizliklerini artırmakta ve sosyal harcamaların daralmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu programların, ulusal ekonomik politika alanını daraltarak dışsal aktörlerin etkisini artırdığı ileri sürülmektedir (Aydın, 2022).

Ortodoks yaklaşım ise IMF programlarını ekonomik istikrarın sağlanması açısından gerekli bir araç olarak değerlendirmektedir. Bu görüşe göre, krizlerin temel nedeni makroekonomik disiplinsizlik ve zayıf kurumsal yapılarıdır. Dolayısıyla IMF tarafından önerilen politikalar, bu sorunların giderilmesine yönelik rasyonel ve gerekli adımlar olarak görülmektedir. Türkiye’de uygulanan programlar sonucunda enflasyonun düşmesi, bankacılık sektörünün güçlenmesi ve ekonomik büyümenin yeniden sağlanması, bu yaklaşımın temel argümanları arasında yer almaktadır (Karabıyık ve Uçar, 2010).

Ara yaklaşımlar ise IMF programlarını daha dengeli bir perspektiften ele almaktadır. Bu görüşe göre, söz konusu programlar kısa vadede finansal istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmakla birlikte, uzun vadeli kalkınma hedefleri açısından sınırlı kalabilmektedir. Reformların başarısı, yalnızca uygulanan politikalarla değil, aynı zamanda ülkenin kurumsal kapasitesi, siyasi istikrarı ve ekonomik yapısı ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle IMF programlarının etkileri, tek boyutlu bir değerlendirme yerine çok boyutlu bir analiz çerçevesinde ele alınmalıdır.

IMF programlarının bir diğer önemli boyutu, finansal bağımlılık ile olan ilişkisidir. Kriz dönemlerinde sağlanan dış finansman, kısa vadede ekonomik istikrarın sağlanmasına yardımcı olmakla birlikte, uzun vadede dış finansmana olan bağımlılığı artırabilmektedir. Özellikle kredi koşullarına bağlı olarak uygulanan politikalar, ekonomik karar alma süreçlerinde dışsal etkilerin artmasına neden olabilmektedir. Bu durum, bağımlılık teorisi perspektifinden değerlendirildiğinde, gelişmekte olan ülkelerin küresel finansal sistem içerisindeki konumunu pekiştiren bir unsur olarak yorumlanmaktadır. Türkiye’de uygulanan IMF destekli programlar, aynı zamanda bankacılık sektöründe önemli dönüşümlere yol açmıştır. Finansal sistemin yeniden yapılandırılması, denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi ve risk yönetimi uygulamalarının geliştirilmesi, kriz sonrası dönemde finansal

istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Ancak bu süreçte kamu kaynaklarının kullanılması ve mali yükün artması, programların maliyetlerine ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Aydın, 2022).

IMF programlarının toplumsal etkileri de önemli bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Uygulanan mali disiplin politikaları, kamu harcamalarının kısıtlanmasına ve sosyal politikaların daraltılmasına yol açabilmektedir. Bu durum, özellikle düşük gelirli kesimler üzerinde olumsuz etkiler yaratmakta ve sosyal eşitsizliklerin artmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla IMF programlarının yalnızca ekonomik göstergeler üzerinden değil, aynı zamanda toplumsal etkileri açısından da değerlendirilmesi gerekmektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışma, bağımlılık teorisi çerçevesinde küresel finansal kurumların gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkilerini Türkiye örneği üzerinden incelemiş ve özellikle 2001 ekonomik krizi bağlamında finansal bağımlılık olgusunu analiz etmiştir. Elde edilen bulgular, Türkiye ekonomisinin küresel finansal sistem içerisindeki konumunun, dış finansmana dayalı büyüme modeli nedeniyle yapısal bir bağımlılık ilişkisi içerisinde şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Kuramsal çerçeve kapsamında ele alınan bağımlılık teorisi, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapılarının yalnızca içsel dinamiklerle değil, aynı zamanda küresel kapitalist sistemin işleyiş biçimiyle belirlendiğini göstermektedir. Bu bağlamda küresel finansal kurumların rolü, yalnızca finansman sağlamakla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda ekonomik politika süreçlerini yönlendiren bir mekanizma olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, ekonomik egemenlik ve politika bağımsızlığı açısından önemli tartışmaları beraberinde getirmektedir.

Türkiye ekonomisi özelinde yapılan değerlendirmeler, dış borçlanma ve yabancı sermaye hareketlerinin ekonomik büyüme açısından önemli bir kaynak oluşturduğunu, ancak bu yapının aynı zamanda finansal kırılganlıkları artırdığını göstermektedir. Dış finansmana duyulan sürekli ihtiyaç, ekonomik yapının küresel piyasalardaki dalgalanmalara karşı duyarlılığını artırmakta ve bu durum, makroekonomik istikrarın sürdürülebilirliği açısından önemli riskler yaratmaktadır. Özellikle kısa vadeli sermaye hareketlerine dayalı finansman yapısı, ani şoklara karşı ekonomiyi savunmasız hale getirmektedir.

2001 Türkiye ekonomik krizi, bu yapısal kırılmalıkların somut bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Krizin nedenleri incelendiğinde, bankacılık sektöründeki zayıflıklar, yüksek kamu borçlanması, kur ve faiz dengesizlikleri ile siyasi istikrarsızlığın birlikte etkili olduğu görülmektedir. Kriz süreci, finansal bağımlılığın ve ekonomik kırılmalıkların ne denli ciddi sonuçlar doğurabileceğini açık biçimde ortaya koymuştur. Döviz kuru şokları, faiz oranlarındaki aşırı yükseliş ve finansal piyasalarda yaşanan güven kaybı, ekonomik daralmayı derinleştirmiştir.

Kriz sonrası dönemde uygulanan IMF programları, ekonomik istikrarın yeniden sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu programlar, mali disiplinin güçlendirilmesi, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması ve enflasyonun kontrol altına alınması gibi alanlarda belirli başarılar sağlamıştır. Ancak bu süreç, farklı teorik yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirildiğinde, yalnızca olumlu sonuçlar doğuran bir süreç olarak görülmemektedir. Eleştirel perspektifler, IMF programlarının ekonomik bağımlılığı artırdığı ve sosyal maliyetler yarattığı yönünde önemli değerlendirmeler sunarken; ortodoks yaklaşım bu programları makroekonomik istikrarın sağlanması açısından gerekli görmektedir. Ara yaklaşımlar ise bu iki perspektif arasında denge kurarak, programların hem katkılarını hem de sınırlılıklarını birlikte ele almaktadır.

Bu çalışma kapsamında ulaşılan temel sonuçlardan biri, finansal bağımlılığın gelişmekte olan ülkeler açısından kaçınılmaz bir olgu olmadığı, ancak mevcut küresel ekonomik yapı içerisinde güçlü bir şekilde yeniden üretildiğidir. Türkiye örneği, dış finansmana dayalı büyüme modelinin kısa vadeli kazanımlar sağlasa da uzun vadede ekonomik kırılmalıkları artırdığını ve kriz riskini yükselttiğini göstermektedir. Bu durum, sürdürülebilir ekonomik büyüme açısından alternatif politika arayışlarının önemini ortaya koymaktadır.

Finansal bağımlılığın azaltılması, ekonomik istikrarın sağlanması açısından temel bir politika hedefi olarak öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda, üretim yapısının güçlendirilmesi, yüksek katma değerli sektörlerin geliştirilmesi ve iç tasarrufların artırılması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca sermaye hareketlerinin denetlenmesi, finansal piyasaların düzenlenmesi ve makro ihtiyati politikaların etkin bir şekilde uygulanması, ekonomik kırılmalıkların azaltılmasına katkı sağlayabilecek önemli araçlar arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Altaşlı, Y. A., & Işık, M. (2017). Türkiye’de yaşanan ekonomik krizlerin istihdam üzerine etkileri (1980-2013). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 567-585.
- Aydin, Ü. (2022). *Türkiye’de 1980 Sonrası dönemde yaşanan ekonomik krizlerin analizi*. İzmir Akademi Derneği.
- Baldacci, E., de Mello, L., & Inchauste, G. (2002). Financial crises, poverty, and income distribution. *IMF Working Paper*.
- Calvo, G. A. (1998). Capital flows and capital-market crises: the simple economics of sudden stops. *Journal of applied Economics*, 1(1), 35-54.
- Cengiz, V., & Karacan, R. (2015). Gelişmekte Olan Ükelere Yönelik Sermaye Hareketleri ve Ekonomik Sonuçları. *International Journal of Economic & Administrative Studies*, 8(15), 327-344.
- Çinko, L. (2009). Doğrudan yabancı sermaye hareketlerinin makroekonomik etkileri. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(1), 117-131.
- Demir, Y. (2007). Yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye olan etkisinin Türkiye bağlamında test edilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (34), 152-161.
- Doğru, B. (2015). *Türkiye'nin yakın dönem ekonomik krizleri 1994, 2001, 2008* (Vol. 80). Hiperlink eğit. ilet. yay. san. tic. ve ltd. sti..
- Dos Santos, T. (1970). The structure of dependence. *The American Economic Review*, 60(2), 231-236.
- Egeli, H. A. (1992). Türkiye'nin Dış Borç Yapısının Analizi (1980-1990). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 47(03).
- Emsen, Ö. S. (2003). Türkiye’de 1994-2001 döneminde uygulanan istikrar politikaları. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 86-108.
- Frank, A. G. (1967). *Capitalism and underdevelopment in Latin America*. Monthly Review Press.
- Kaminsky, G. L., & Reinhart, C. M. (1999). The twin crises: The causes of banking and balance-of-payments problems. *American Economic Review*, 89(3), 473-500.
- Karabıyık, İ., & Uçar, M. (2010). Türkiye’de 1980 sonrası uygulanan IMF destekli istikrar programlarının ekonomik açıdan değerlendirilmesi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5(2), 37-58.
- Karakaş, M., & Adak, M. (2013). Küreselleşen Dünya Ekonomisi ve IMF’nin Değişen Rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(18), 157-180.
- Karaş, G. (2017). Bağımlılık teorisi perspektifinden DTÖ kapsamındaki korumacılık politikası araçlarının kullanımı. *International Journal of Public Finance*, 2(2), 245-263.
- Koldanca, S. (2009). *Türkiye’nin ekonomik kriz dönemlerinde IMF Türkiye ilişkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korkmazer, G. (2018). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Gelişimi: Kasım 2000 Ve Şubat

- 2001 Krizleri. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 1(2), 79-92.
- Mishkin, F. S. (1999). Global financial instability: Framework, events, issues. *Journal of Economic Perspectives*, 13(4), 3–20.
- Reinhart, C. M., & Rogoff, K. S. (2009). *This time is different: Eight centuries of financial folly*. princeton university press.
- Rodrik, D. (1998). Who needs capital-account convertibility? *Essays in International Finance*, 207, 1–10.
- Stiglitz, J. E. (2017). *Globalization and its discontents revisited: Anti-globalization in the era of Trump*. WW Norton & Company.
- Takım, A. (2012). Dış finansal liberalleşme sonrası Türkiye'nin dış borç dinamiğindeki değişimler: bir literatür araştırması. *Sosyoekonomi*, 18(18).
- Uysal, D., Özer, H., & Mucuk, M. (2009). Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1965-2007). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(4), 161-178.
- Vreeland, J. R. (2003). *The IMF and economic development*. Cambridge University Press.
- Yıldırım, Y. (2017). Küresel Kamusal Mal Olarak Finansal İstikrar Kavramı. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 325-344.
- Yiğitoğlu, A. İ. (2005). 2001 Krizi Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinin ve Bankacılık Sektörünün Değerlendirilmesi. *Sosyoekonomi*, 1(1).
- Zabcı, F. Ç. (2002). Dünya Bankası'nın küresel pazar için yeni stratejisi: Yönetişim. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(3), 151-179.

ÇALIŞMANIN ETİK İZİNİ

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

1.yazarın araştırmaya katkı oranı %100'dür.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.